

Suomalaisten yliopistojen kestävyystyön kärkihankkeet ja haasteet

Suomen yliopistojen rehtorineuvosto Unifi (2020) on määrittänyt yliopistoille yhteiset periaatteet, tavoitteet ja toimintamuodot, joilla edistetään kestävästä kehitystä ja vastuullisuutta. Tavoitteet on julkaistu teeseinä, jotka kattavat tutkimuksen, opetuksen ja yhteiskunnallisen vaikuttamisen lisäksi kampuustoiminnot ja yliopistojen toimintaedellytykset. Näin teesit ottavat huomioon niin ympäristö- ja yhteiskuntavastuun kuin taloudellisen vastuunkin.

On kansainvälisesti huomionarvoista, että kaikki suomalaiset yliopistot ovat sitoutuneet samoihin kestävyys ja -vastuullisuusteeseihin. Unifin teesit ovat linjassa kestävästä kehitystä koskevan eurooppalaisen osaamiskehyksen GreenCompin (2022) ja Euroopan vihreän kehityksen ohjelman (2019) kanssa. Annan siitä muutaman esimerkin.

Unifin neljännen teesin mukaan yliopistot sitoutuvat siihen, että kestävästä kehityksen opinnot ovat osa kaikkia tutkintoja ja jatkuvaa oppimista. Teesi yhtyy eurooppalaiseen osaamiskehykseen, joka korostaa ympäristökestävyyttä koskevaa oppimista kaikilla koulutusasteilla sekä epämuodollisissa oppimisissa. Euroopan vihreän kehityksen ohjelma kannustaa puolestaan tukemaan oppilaitoksia kestävästä kehityksen sisällyttämisessä opetukseen, oppimiseen ja toimintaan ylipäänsä.

Unifin kahdeksannen teesin mukaan yliopistot toimivat aktiivisesti tasa-arvon, yhdenvertaisuuden ja hyvinvoinnin edistämiseksi. Tämä liittyy eurooppalaisen osaamiskehyksen ensimmäiseen eli arvoalueeseen. Siinä linjataan, että kestävästä kehitykseen kuuluu tasa-arvon ja oikeudenmukaisuuden edistäminen.

Unifin kymmenennen teesin mukaan yliopistot jakavat kestävyiden ja vastuullisuuden käytäntöjä avoimesti ja aktiivisesti sekä kehittävät niitä yhdessä. Tämä liittyy eurooppalaisessa osaamiskehyksessä yhteistyön korostamiseen.

Unifin teesien lisäksi toinen yliopistojen vastuullisuustyön kärkihankkeiden omasta toiminnasta aiheutuvan hiilijalanjäljen laskeminen ja sen perusteella tehtävät toimenpiteet tuon jäljen pienentämiseksi. Unifin teesien mukaan suomalaiset yliopistot tähtäävät hiilineutraaliuteen vuoteen 2030 mennessä.

Pelkästään päästöjä vähentämällä hiilineutraaliuteen ei kuitenkaan päästä, vaan lisäksi tarvittaisiin päästökompensaatiota eli investointeja hiilinieluihin tai uusiutuvaan energiaan. Päästökompensaatioiden eteen piirtyy monia kysymysmerkkejä, ja viimeisimpien tietojen mukaan Suomessa maa- ja metsätalous sekä muu maankäyttö on muuttunut nettonielusta nettopäästölähteeksi. Onkin ratkaisematta, miten yliopistot voivat käytännössä saavuttaa hiilineutraaliuden.

On ennakoitavissa, että hiilijalanjäljen laskemisen rinnalle tulee organisaatioiden, kuten yliopistojen, aiheuttamien luontohaittojen eli elinympäristöjen heikennysten arviointi. Haittojen laskenta perustuu tietoihin tuhansien lajien levinneisyydestä ja ihmistoiminnan vaikutuksesta niihin. Yliopistojenkin aiheuttamia luontohaittoja – myös muita kuin kasvihuonekaasuista johtuvia – halutaan vähentää.

Hiilijalanjäljen vastinpariksi on ehdotettu kädenjäljen ideaa. Hiilijalanjälki kertoo toiminnan ilmastopäästöt. Kädenjälki taas kertoo toiminnan myönteisistä vaikutuksista ja vältetyistä päästöistä. On ymmärrettävää, että yliopistot kuten muutkin organisaatiot haluavat kertoa myös myönteisistä vaikutuksistaan.

Hiilikädenjäljestä puhutaan kuitenkin tavallisimmin yritysten yhteydessä. Kädenjäljellä tarkoitetaan, että yrityksen tai muun organisaation tarjoamat tuotteet ja palvelut voivat pienentää asiakkaan – yksilön tai toisen organisaation – hiilijalanjälkeä.

Hiilikädenjälki mittaa siis tuotteen, toiminnan tai palvelun ilmastohyötyjä eli päästövähennyiskykyä. Se esittää arvion siitä, miten paljon muut toimijat voivat vähentää päästöjään organisaation tarjoamien koneiden, laitteiden, tietojen tai uusien toimintatapojen avulla.

Yliopistoissa kuten monissa muissakin organisaatioissa on tunnistettu, että hiilijalanjäljen laskemiseen liittyy monia kysymyksiä. Niitä ovat muun muassa mukaan luettavat päästökategoriat, laskennassa käytetyn datan luotettavuus ja vertailukelpoisuus sekä erilaiset päästökertoimet. Jos hiilijalanjäljen laskemiseen liittyy monia kysymyksiä, vielä enemmän niitä liittyy hiilikädenjäljen mittaamiseen.

Helppimmasta päästä on kysymys, miten arvioida päästöjä, joita ei synny eli jotka vältetään tarjottavan tuotteen, palvelun tai toimintatavan avulla. Suoraviivainen vastaus on, että pitää verrata päästötilannetta ennen ja jälkeen eli ennen kuin tarjottava tuote tai palvelu oli käytössä ja käyttöönoton jälkeen. Erotus kertoo hiilikädenjäljen.

Päästötilannetta ennen kuin tuote tai palvelu otettiin käyttöön kutsutaan lähtö- tai vertailukohdaksi (*baseline*). Sen määrittely ei kuitenkaan ratkaise kaikkia hiilikädenjäljen arviointiin ja laskentaan liittyviä ongelmia. Miten varmistua, että päästöt vältetään juuri oletetusta eikä muusta syystä? Onhan mahdollista, että käyttöönotetun tuotteen tai palvelun sijasta tai ohella muu tekijä vähentää päästöjä.

Entä missä määrin voidaan todentaa ja mitata sellaisia vaikutuksia, jotka ovat toiminnalla luotaviin tietoihin, taitoihin ja asenteisiin perustuvia sekä mahdollisesti vasta kaukana tulevaisuudessa realisoituvia? Sellaisia ovat juuri yliopistojen tuotteet: tutkittu tieto ja sivistyneet kansalaiset. Tähän voidaan todeta, että on ainakin jossain määrin mahdollista ohjata ihmisiä esimerkiksi säästäväisyyteen ja kulutustottumusten kohtuullistamiseen. Tällaiselle kasvatukselle voitaisiin ainakin teoriassa arvioida ja laskea hiilikädenjälki edellä esitetyllä tavalla: oletetut ilmastohyödyt miinus lähtötilanne.

Arviointia vaikeuttaa kuitenkin se, että eri ihmiset voivat toimia samalla tavalla eri syistä ja eri tavoilla samasta syystä. Psykologisten syysuhteiden, kuten kasvatusvaikutuksen, todentaminen voi olla vaikeaa: osa opiskelijoista omaksuu kohtuullistavan elämäntavan ja osa taas ei; osa omaksuu tuon elämäntavan yliopistolla saamansa koulutuksen vuoksi ja osa taas muusta syystä.

Eurooppalainen osaamiskehys suosittaa, että kestävä kehityksen kansalaistaitoja lisätään kaikilla koulutusasteilla sekä epämuodollisessa oppimisessa. Tämä tavoite voidaan rinnastaa yliopistojen hiilineutraaliustavoitteeseen. Veikkaisin, että monien, ellei useimpien, kansalaisten mielestä eurooppalaisen osaamiskehityksen tavoite on yliopistojen kannalta ensisijaisempi kuin hiilineutraaliutta koskeva 2030-tavoite.

Vähättelettä hiilineutraaliustavoitteen kansallista ja kansainvälistä merkitystä väitän, että yliopistojen tärkein ilmastoteko on omien päästöjen välttäminen ja vähentäminen sekä kestävä kehitystä koskeva tutkimus ja koulutus. Tätä perustelee ja siihen kannustaa myös eurooppalaisen osaamiskehityksen tavoite.

Yliopistojen tehtävänä ei ole hiilineutraaliuden saavuttaminen keinolla millä hyvänsä. Sen sijaan niiden tehtävänä on tutkitun tiedon lisääminen ja valvutuneiden ja vastuuntuntoisten kansalaisten kasvattaminen. Siinä onnistuminen on osa yliopistojen kädenjälkeä eli positiivista vaikutusta ympäristöön ja yhteiskuntaan.

Tommi Lehtonen

Vastuullisuus- ja eettisyysjohtaja, Vaasan yliopisto